

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ:
СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУINCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE:
ESSENCE, CHALLENGES, AND DEVELOPMENT DIRECTIONS

У статті розглянуто сутність сучасної освітньої політики в Україні, спрямованої на розвиток інклюзивної освіти, яка має забезпечити рівні можливості для отримання якісної освіти всіма громадянами, включаючи людей з інвалідністю, обмеженими можливостями життєдіяльності та особливостями психофізичного розвитку, кількість яких стрімко збільшується в умовах воєнного конфлікту в країні. У статті підкреслюється важливість розвитку інклюзивної освіти, спроможної забезпечити особливі освітні потреби осіб різного віку, соціального статусу та матеріального становища, що особливо актуально в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни. Метою статті є визначення сучасних проблем і пріоритетних напрямів розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Автором приділено увагу уточненню сутності основних понять «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання» за визначенням у міжнародних та вітчизняних нормативних документах, наведено принципи інклюзивної освіти. У статті наведено статистичні дані, які свідчать про стрімке зростання кількості дітей з особливими потребами протягом останніх восьми років та зазначається про тенденцію щодо подальшого збільшення кількості людей з особливими освітніми потребами.

На основі розгляду сучасних проблем інклюзивної освіти, аналізу викликів, на вирішення яких спрямована діяча Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 року, визначено основні напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні. Встановлено, що ключовими завданнями вдосконалення інклюзивної освіти є розробка цілісної концепції, створення ефективної системи управління, правового підґрунтя, підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів, покращення матеріально-технічного та методологічного забезпечення закладів освіти для надання всебічної підтримки інклюзивного навчання на всіх рівнях та для всіх вікових категорій осіб, що потребують інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, управління освітою, розвиток системи освіти, євроінтеграція.

The article examines the essence of modern educational policy in Ukraine, aimed at developing inclusive education to ensure equal opportunities for all citizens to receive quality education, including individuals with disabilities, limited life opportunities, and psychophysical development peculiarities, whose numbers are rapidly increasing due to the ongoing military conflict in the country. The article highlights the importance of advancing inclusive education capable of addressing the special educational needs of individuals of different ages, social statuses, and financial conditions, which is particularly relevant in the context of martial law and post-war recovery. The purpose of the article is to identify current problems and priority directions for the development of inclusive education in Ukraine.

The author focuses on clarifying the essence of the key concepts of "inclusive education" and "inclusive learning" as defined in international and national regulatory documents and presents the principles of inclusive education. The article provides statistical data demonstrating the rapid increase in the number of children with special needs over the past eight years and indicates a trend of further growth in the number of people with special educational needs.

Based on an examination of current issues in inclusive education and an analysis of the challenges addressed by the National Strategy for the Development of Inclusive Education until 2029, the article outlines the main directions for its advancement in Ukraine. It has been established that the key tasks for improving inclusive education include developing a comprehensive concept, creating an effective management system, establishing a legal framework, training qualified teaching staff, and enhancing the material, technical, and methodological support of educational institutions to provide comprehensive support for inclusive learning at all levels and for all age groups in need of inclusion.

Key words: inclusive education, education management, development of the education system, European integration.

УДК 376-043.86(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/81.1.37>

Зюбін В.М.,
канд. екон. наук,
докторант
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний розвиток суспільства ґрунтується на принципах поваги до людської різноманітності, зміцненні солідарності та забезпеченні безпеки, що сприяє захисту та повній інтеграції всіх громадян, зокрема осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Це обумовлено ключовою метою соціального прогресу – формуванням «суспільства для всіх». Основою такої інтеграції є концепція комплексного підходу, яка забезпечує реалізацію прав і можливостей кожної людини, насамперед шляхом рівного доступу до якісної освіти.

Міжнародні організації, такі як ООН (Організація Об'єднаних Націй), ЮНЕСКО (Організація

ООН з питань освіти, науки та культури), ОБСЄ (Організація з безпеки та співробітництва в Європі) та ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН), визначають інклюзивну освіту як ключовий напрям розвитку національних освітніх систем та вагомий чинник стабільного суспільного прогресу [1].

З моменту здобуття незалежності Україна пройшла значний шлях трансформації освіти дітей з особливими потребами. Ці зміни відбулися в контексті формування нової суспільно-освітньої парадигми, заснованої на принципах людиноцентризму й відповідно до міжнародних стандартів та зобов'язань України щодо прав людини. Ключовим напрямом сучасної освітньої політики

є забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян, зокрема осіб з інвалідністю, обмеженими можливостями життєдіяльності та особливостями психофізичного розвитку.

Відповідно до євроінтеграційного напрямку розвитку сьогодні система освіти України динамічно змінюється, охоплюючи методологічні, змістові, технологічні та управлінські аспекти інноваційного розвитку. Відбувається переосмислення цінностей, подолання застарілих стереотипів і відмовлення від традиційних медичних та дефектологічних підходів у навчанні дітей з особливими потребами. Це сприяє створенню нового нормативно-правового, науково-методичного та організаційного підґрунтя для забезпечення їхньої освіти відповідно до сучасних міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми інклюзивної освіти є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Реалії та перспективи інклюзивної освіти за часів незалежності України висвітлено у монографіях Колупасової А. А. і Таранченко О. М. [4; 5]. Сутність інклюзивної освіти розкрито у праці Порошенка М. А. [7]. Особливості інклюзивної освіти у закладах загальної середньої освіти окреслено у посібнику під загальною редакцією Шинкаренка В. І. [2]. В межах ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти» проекту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що фінансується Урядом Канади та впроваджується компанією Alinea International групою авторів підготовлено посібник для директорів закладів освіти щодо впровадження інклюзії [15]. У червні 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію розвитку інклюзивної освіти до 2029 року та ухвалив операційний план її впровадження на 2024–2026 роки [12]. Документ визначає оновлений підхід до освітньої політики, який спрямований на формування безпечного, доступного та якісного освітнього простору для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Стратегія охоплює як підвищення рівня інклюзивності закладів освіти, так і вдосконалення умов для забезпечення освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні кількість дітей з особливими потребами щороку збільшується, а ураховуючи сучасну ситуацію у країні, впровадження інклюзивного навчання в освітніх закладах набуває все більшої актуальності та стає пріоритетною задачею. Через війну багато дітей переживають стрес, втрату рідних або вимушене переселення. За роки війни кількість людей з інвалідністю значно збільшилася, а питання їх соціалізації, в тому ж числі через підвищення професійного рівня і переорієнтації є надзвичайно актуальним та потребує дослідження.

Мета статті: визначити сучасні проблеми і пріоритетні напрями розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно із твердженнями ЮНІСЕФ, інклюзивна освіта означає організацію освітнього процесу, в якій усі діти, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, психологічних, культурних чи етнічних особливостей, навчаються разом зі своїми однолітками у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Така система враховує індивідуальні освітні потреби учнів і передбачає необхідну спеціальну підтримку [6].

Іншими словами, інклюзивне навчання передбачає спільне здобуття освіти дітьми з різними можливостями в загальних освітніх закладах, а не у спеціалізованих установах. Основною метою такого підходу є створення сприятливих умов для соціалізації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство.

Інклюзивне навчання не замінює спеціальну освіту, а розширює її можливості. Воно спрямоване на формування освітнього середовища, яке максимально відповідає потребам кожного учня, незалежно від його особливостей розвитку.

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що гарантується державою та ґрунтується на принципах рівності, поваги до різноманіття, а також активного залучення всіх учасників освітнього процесу [3].

Основною метою інклюзії є створення умов, за яких жодна дитина не почуватиметься ізольованою або виключеною з навчального, культурного чи соціального життя.

Інклюзивна освіта ґрунтується на таких принципах:

- Кожна дитина має невід'ємне право на здобуття освіти.
- Кожна дитина є унікальною, має власні здібності, інтереси та особливі освітні потреби.
- Навчальні програми повинні враховувати різноманіття індивідуальних характеристик і вимог учнів.
- Діти з особливими освітніми потребами мають право навчатися в загальноосвітніх закладах нарівні з іншими.
- Заклади освіти, включаючи школи та дитячі садки, повинні забезпечувати умови, що сприяють комфортному навчанню всіх дітей.

Інклюзивне навчання в загальноосвітніх установах є найефективнішим підходом, оскільки сприяє рівноправному доступу до освіти, запобігає дискримінації та забезпечує раціональне використання державних ресурсів [13].

Упродовж останнього десятиліття в Україні було розпочато важливі реформи, спрямовані на розвиток інклюзивної освіти та поступове впровадження деінституціалізації. Попри повномасштабну військову агресію Російської Федерації,

процес реформування інклюзивного навчання триває, визначаючи нові пріоритети та завдання для подальшого розвитку освітньої системи.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [11] діти з особливими освітніми потребами мають гарантоване право на безкоштовне навчання у всіх державних і комунальних закладах освіти. Завдяки цьому значно зросла кількість учнів із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах: якщо у 2017 році їх налічувалося 4180, то станом на 2024 рік ця цифра сягнула 40 147 осіб. Подібна тенденція спостерігається і в системі дошкільної освіти: кількість інклюзивних груп збільшилася з 578 у 2017 році до 6206 у 2023 році, охоплюючи 11 434 дитини [12]. Кабінетом Міністрів України затверджено порядки організації інклюзивного навчання у закладах освіти різних рівнів [8-10].

Педагоги часто наголошують на низці викликів та труднощів. Серед основних проблем виокремлюють такі: недостатній рівень підготовки вчителів; труднощі у викладанні матеріалу з урахуванням різних навчальних можливостей учнів, зокрема тих, хто має особливості психофізичного розвитку; нестача необхідних ресурсів для надання якісної підтримки; традиційна структура проведення занять і загальна організація роботи школи, що не завжди відповідає потребам інклюзивного навчання [5].

У реаліях сьогодення інклюзивна освіта має вирішити проблеми з навчанням не тільки дітей з особливими потребами, а й бути спрямованою на освіту дорослих й спроможною забезпечити освіту й перепідготовку за потреби дорослих громадян. Цей момент чітко простежується у Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання до 2029 року [12], яка має на меті створення єдиної та ефективної системи державної політики, яка забезпечить кожній людині можливість здобувати якісну освіту відповідно до її індивідуальних потреб. Документ спрямований на врахування освітніх запитів осіб різного віку, соціального статусу та матеріального становища, які мають особливі освітні потреби.

Викликами, які покликана подолати Національна стратегія, є:

- недостатній рівень інклюзивності та доступності освітнього середовища, що не гарантує належних умов для якісного навчання, соціалізації, підготовки до самостійного життя й професійної діяльності;
- обмежені можливості для самореалізації осіб з особливими освітніми потребами через відсутність якісного інклюзивного навчання в територіальних громадах;
- низький рівень сприйняття суспільством різноманітності та індивідуальних особливостей кожної людини [12].

Отже, для подальшого розвитку інклюзивної освіти необхідно:

1. Удосконалити законодавчу базу, враховуючи міжнародний досвід та рекомендації ООН і ЮНЕСКО щодо забезпечення інклюзивного навчання.

2. Збільшити фінансування освітніх програм та розширити можливості міжнародного співробітництва, що дозволить залучати додаткові ресурси для розвитку інклюзивного середовища.

3. Підвищити рівень підготовки педагогічних кадрів через курси підвищення кваліфікації, інтеграцію інклюзивної освіти в програми підготовки майбутніх вчителів.

4. Покращити матеріально-технічне забезпечення закладів освіти та створити комфортне навчальне середовище для всіх учасників освітнього процесу.

5. Розробка та впровадження освітніх програм й методичного забезпечення для надання інклюзивної освіти дорослим, що її потребують.

6. Посилити інформаційне висвітлення проблеми для формування толерантного ставлення до людей з особливими освітніми потребами серед батьків, учнів і педагогічної спільноти.

Висновки. Пріоритетними напрямками удосконалення інклюзивної освіти є побудова чіткої концепції, дієвої управлінської системи та законодавчої бази з метою забезпечення комплексної підтримки інклюзивної освіти на всіх рівнях. Також важливим напрямом оптимізації інклюзивної освіти є підвищення рівня фахової підготовки педагогічного персоналу для роботи в інклюзивних закладах, практичним виміром чого є належне методичне забезпечення освітнього процесу, а саме перебудова навчальних планів та системи оцінки здобувачів освіти з особливими навчальними потребами. Функціонування ефективної моделі інклюзивної освіти має спрямовуватись на забезпечення адаптації та максимально можливої самореалізації здобувачів освіти з особливими освітніми потребами різного віку в майбутньому житті, в процесі подальшого навчання та професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Декларація прав людини Генеральної Асамблеї ООН: Декларація від 10 гр. 1948 р. / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 12.03.2025)
2. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренка В. І. К.: ТОВ «Видавничий дім "Плеяди"», 2013. 96 с.
3. Інклюзивне навчання : офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?tag=inklyuzivne-navchannya> (дата звернення 12.03.2025)

4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. К. : САММІТ-книга, 2008. 272 с.

5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

6. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток : Декларація від 01 січ. 1995 р. / *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505 (дата звернення 12.03.2025)

7. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агенство «Україна». 2019. 300 с.

8. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15 вересня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/957-2021-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення 12.03.2025)

9. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 635 від 10 липня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.03.2025)

10. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 530 від 4 квітня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.03.2025)

11. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII (редакція від 05.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 12.03.2025)

12. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки : Розпорядження КМ України від 7 червня 2024 р. № 527-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 12.03.2025)

13. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийнята всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення 12.03.2025)

14. Таранченко О.М., Колупаєва А.А. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. *Особлива дитина : навчання і виховання*. № 3(79). 2016. С. 7–8.

15. Шевчук Л., Заплотинська О., Дроздик Л., Войцеховська І. Впроваджуємо інклюзію у закладі освіти: посібник для директорів закладів освіти / заг. реценз. Н. Софій, 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/> (дата звернення 12.03.2025)